

a vědecký. Svou detailní znalost masarykologické problematiky uplatnil i v dalších pracích – například v souboru *Masarykiana a jiné studie* nebo v práci *T. G. Masaryk – Evropan a světoobčan*. V devadesátých letech minulého století se Jaroslav Opat jako ředitel Ústavu T. G. Masaryka a Masarykova ústavu AV ČR, předseda redakční rady Spisů TGM i organizátor řady mezinárodních konferencí věnovaných Masarykovi rozhodujícím způsobem zasloužil o obnovu a rozvoj masarykologického bádání v naší republice i v zahraničí.

Přirozeným vyvrcholením Opatova zájmu o Masaryka je monografie *Průvodce životem a dilem T. G. Masaryka* s podtitulem *Česká otázka včera a dnes*. Práce je rozčleněna do tří oddílů (Před Velkou válkou, Ve válce a Tvůrce demokracie) a uzavírá ji celkové hodnocení Masarykovy osobnosti a díla s názvem *Demokrat humanista*. Ne mesiáš! Chtěl bych se zastavit především u tří významných rysů Opatovy monografie:

1. Podle mého názoru dostáváme poprvé do rukou úplný přehled Masarykova života. Jak sám autor připomíná, Zdeněk Nejedlý své obsáhlé dílo ukončil rokem 1886, zevrubný životopis *Za ideálem a pravdou* od Stanislava Poláka postupně vychází a dospěl zatím do roku 1893. Máme k dispozici starší životopisy (Jaromír Doležal, Jan Herben), které nepostihují závěrečné období Masarykova života, nebo práce (Jiří Kovtun ad.), které si všímají určitého období Masarykovy činnosti. Opat jde dál a věnuje do určité míry pozornost i tzv. „druhému životu“ T. G. Masaryka, problému, který před ním začal zkoumat Lubomír Nový.

2. Masarykovo myšlení je v Opatově práci vřazováno do určité míry do dobových filozofických diskusí. Zejména první oddíl práce vysvětluje Masarykovo názory na pozadí a v diskusních střezech s jeho ideovými odpůrci. Netýká se to jen otázek kolem sporu o smysl českých dějin, ale také rozboru ruského myšlení nebo marxismu. Přestože autor není odborný filozof, i v pasážích věnovaných Masarykově činnosti za 1. světové války usiluje především o to, aby postihl souvislost tehdejší Masarykovy filozofické a mravní orientace s jeho myšlením předválečným. Prokázal, že se to projevilo především v jeho přístupu k demokracii, v jeho pojetí 1. světové války jako světové revoluce, jako zápasu demokracie s teokracií, i v chápání událostí v tehdejší Rusku.

3. Přesto však je třeba říci, že převážná část textu je věnována Masarykovu úsilí o naši politickou samostatnost a budování státu. Na základě zevrubného archivního a pramenného studia je vloženo Masarykovo místo v politických dějinách českého národa a Československé republiky. Sledujeme přípravu ústavy, prezidentské volby, Masarykovy spory s Karlem Kramářem, jeho vztah k řešení národnostní otázky, zejména k problému česko-německému, Husovy oslavy, Masarykovy zahraniční cesty, oslavy desetiletí ČSR, diskusi s Viktorem Dykem, Masarykovu reakci na nástup Adolfa Hitlera k moci. Podle mého soudu máme tak před sebou mimořádně poučený Masarykův politický životopis spojený s politickými dějinami první republiky. Přesvědčuje nás o tom, jak stále málo o Masarykovi skutečně víme, jak je cenné odkrývání nových faktů, jejich nová interpretace a vřazování do nově nahlížených souvislostí.

Jednou ze závažných otázek, která byla v uplynulém desetiletí znovu a znovu kladena, je problém aktuálnosti Masarykova odkazu. Nevyhýbá se jí ani Jaroslav Opat, a když se zamýšlí nad tím, co Masarykovo celoživotní dílo znamená v současnosti, pak zdůrazňuje, že Masaryk je pro nás stále především humanistou a demokratem, příkladem kritického vnímání světa, inspirujícím svým důrazem na vzdělání, mravnost a poctivou vytrvalou práci.

*Jan Zouhar*

Eduard Radvan: *Problém bezpečnosti v politickém a etickém myšlení*, Brno: Centrum strategických studií 2004, 125 s.

Je zřejmé, že studie Eduarda Radvana otevírá mimořádně závažný problém vztahu politiky a morálky. Politická rozhodnutí v dnešním světě, která vedou k použití vojenské síly, jsou přirozeně především vedena mocenskými zájmy. Podle mého názoru je prakticky nemožné hodnotit, zda byla učiněna proto, aby byly naplněny určité proklamované mravní hodnoty, nebo zda jsou těmito

hodnotami a mravními principy dodatečně zdůvodňována. Navíc se pohybuje v prostředí střetávání různých hodnotových systémů, které se odvolávají na různé náboženské, filozofické či politické koncepce. Práce Eduarda Radvana se dělí do dvou částí. První obsahuje kapitoly Politický realismus a etika ctnosti, Politické myšlení a etika povinnosti a Politické myšlení ve „světě neurčitosti“ a etika odpovědnosti, druhá je členěna do kapitol Moc ve službách státu a národa (je uvozena analýzou Platónova pojetí společnosti), Politika ve službě mravního zákona (vychází z rozboru nápravných snah J. A. Komenského) a Moc ve službě bezpečnosti člověka (připomíná v úvodu Aristotelovo učení o morálce, válce a míru a vojenské ctnosti).

Struktura práce se opírá o zvolenou typologii tří podob politického a morálního myšlení. Problematika typologie etických postojů a s tím spojeného politického jednání je už řadu let předmětem úvah morální a politické filozofie. Autor je dobře obeznámen s problematikou typologie etických teorií a praktických postojů a je mu zřejmé, že zatím není zcela vyjasněna terminologie označování jednotlivých etických postojů. Za přínosné ve vztahu k politickému myšlení a rozhodování je pokládáno například Ganthalerovo řešení typologie etických přístupů v preskriptivní (normativní) etice. Ganthaler, jak známo, dělí preskriptivní etiku na normativní v užším slova smyslu a na axiologickou. V normativním přístupu pak rozlišuje teorie teleologické, ve kterých je etické rozhodování odvozováno z cíle (účelu), kterého má být dosaženo, a deontologické teorie, které zdůrazňují závaznost morální normy, příkazu. Axiologická etika pak sleduje naplnění dobra, které může být různě chápáno, ale mravní jednání je z tohoto hlediska hodnoceno.

Zejména Max Weber se ve studii Politika jako povolání (1919) začal zabývat mj. i étosem politiky, vztahem mezi etikou a politikou. Ukázal, že veškeré mravně zaměřené jednání je zde určováno jednou ze dvou principiálně odlišných a zdánlivě neslučitelných mravních orientací. Nazývá je etikou přesvědčení (smýšlení) a etikou odpovědnosti. Etika přesvědčení neznamená ovšem nezodpovědnost a etika odpovědnosti není bezzásadová. V jednání, které je vedeno etikou přesvědčení, sledujeme naplnění jistých principů, zásad, a tyto cíle ospravedlňují použité prostředky. Podle Webera nemůže žádná etika obejít skutečnost, že úsilí o naplnění proklamovaných dobrých cílů počítá často s mravně pochybenými prostředky a přináší otázku jejich oprávněnosti. Napětí mezi cílem a prostředky se nelze v politice vyhnout, protože rozhodujícím prostředkem politiky je podle Webera násilí. Etika odpovědnosti nepřenáší předvídatelné důsledky mého jednání na jiné lidi, znamená zodpovědnost za tyto důsledky jednání. Politik, který podle ní jedná, pociťuje odpovědnost za následky, které rozhodování přináší. Počítá s nedostatky lidí, které nepřenáší na následky svých činů. Weber na základě hrůz 1. světové války konstatuje že se konečný cíl politického jednání a jeho původní smysl dokonce zpravidla nacházejí v neadekvátním vztahu. Etika někdy nehraje důstojnou roli. Po válce vítěz říká, že zvítězil, protože byl v právu, kdo válku nezvládl, namlouvá si, že nemohl dále snášet válku, ve které se bojovalo za mravně špatnou věc, poražený hledá viníka.

Soudobý filozofický diskurs přináší v oblasti sociální a morální filozofie řadu stanovisek, které buď problematizují nebo hledají východisko z tzv. postmoderní situace. Jedním z nejvýznamnějších představitelů těchto snah je nesporně J. Habermas se svou sociologickou teorií komunikativního jednání a svou etickou teorií komunikativní racionality. Právě teorie komunikativní racionality má napomáhat v normativní formě stabilizaci životního světa. Habermas konstatuje, že zdůvodnění morálky a práva metafyzickými principy již není možné. Základem normativní teorie může podle něho být struktura samotného jazyka, na minimálních normativních předpokladech každé jazykové komunikace. Tato etika, která je označována jako diskursivní, vychází z toho, že normativní požadavky se vzhledem ke svému racionálnímu jádru prověřují stejně jako ostatní výroky a že mají diskursivní (ne monologický) charakter. Jazyk obsahuje vnitřní normativitu a ta je využívána k formulování normativních podmínek komunikace o tom, co a jak býtí má. Habermas ví, že ve společenské skutečnosti převládá instrumentální, a ne komunikativní jednání, ale je přesvědčen, že i minimální komunikativní racionalita brání totálnímu popření humanity.

Jedním z důsledků tohoto stavu je problematizace bezpečnosti občanů jako jedné z klíčových oblastí fungování moderního státu. Významný současný německý filozof a sociolog Ulrich Beck nově nejistoty a ztrátu bezpečí dokonce stratifikuje a rozlišuje sociální nejistoty, které plynou z hospodářsko-sociálních důsledků fungování moderních společností (např. masová nezaměstnanost), dále přímé ohrožení zdraví a života, které je důsledkem kriminality a násilí ve společnosti,

ale také ekologických rizik, nebezpečných látek v ovzduší, půdě a potravinách, a konečně ztrátu víry v základní civilizační hodnoty, například v pokrok a vědu. Nejistota jako ztráta bezpečí a nárůst bezpečnostních rizik je důsledkem křehkosti státu, který je sice vybaven řadou mocenských prostředků, ale mnohdy selhává, když je konfrontován s projevy moderní nejistoty. Rizika jsou produkována systémově, čelit jim má každý sám.

Radikální pluralismus a individualismus, do kterého podoba soudobé společnosti stále více přechází, neznamená pouhou mnohost věcí, institucí, názorů, ale je to v podstatě organizační princip, založený na pravidle dát slovo každému. Vztah vůči jinakosti neznamená tedy dnes nadřazenou toleranci, ale rovnoprávnost v přístupu ke slovu. Je zde problém, jak současně vychovávat k uplatňování tohoto principu a k odpovědnosti za překonávání násilí, bezpečnostních rizik a prosazování pocitu bezpečí. Jinými slovy – kde končí svoboda názorů a začíná kontrola jednání, které z těchto názorů vychází, případně eliminace rizik, které z tohoto jednání vyplývají pro ostatní.

Nabízí se otázka, jak se vyrovnat se skutečností, že v moderních společnostech je pramenem a zdrojem morálky dobrovolnost, ale že se v těchto společnostech stále věnuje velké úsilí tomu, aby svobodní lidé přejímali určitá stanoviska s představou, že tak učinili ve skutečnosti dobrovolně a z vlastní vůle, zatímco v tradičních společnostech, které jsou orientovány náboženským či ideologickým principem, je povinnost jednat podle určitých stanovených zásad vynucována „kolektivním duchem“. Tento problém střetu dvou způsobů východisek morálního přesvědčení a jednání se podle mého soudu projevuje i v současném vojenském úsilí o zajištění bezpečnosti některých krizových oblastí soudobého světa. Práce Eduarda Radvana přesvědčivě prokazuje, že žádný z přístupů k otázkám politiky a moci není s to zabránit bezpečnostním hrozbám a rizikům. Přesto však vyjadřuje důvěru v kritické myšlení, které může přispět k obnově ztracené jistoty zejména prostřednictvím etiky odpovědnosti a vytváření strategie řešení krizových situací.

Jan Zouhar

Ivan Blecha: *Edmund Husserl a česká filosofie*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003, 204 s.

Náš přední znalec fenomenologie Ivan Blecha shrnul a rozšířil v knize *Edmund Husserl a česká filosofie* analýzy Husserlových vztahů k českému prostředí a k ohlasu fenomenologie v české filosofii. Navázal významně na své dřívější průkopnické práce, například *Jan Patočka a ohlas fenomenologie v české filosofii* (1995), *Husserl* (1996), nebo *Jan Patočka* (1997), a svou knihou dále rozvinul záslušnou badatelskou práci na dějinách české filosofie 20. století.

První část práce Husserlovy kontakty s českým a moravským prostředím ukazuje, že Husserl se počítal mezi „Němce čistého smýšlení“, že jeho krédem byl „nacionální idealismus“ a že zpočátku viděl v 1. světové válce příležitost k tomu, aby Němci prosadili v Evropě svou vůdčí roli a své duchovní ideály. První světová válka pro něho sice znamenala hluboký otřes, ale stále věřil v přední roli německví. Blecha nás provází osudy Pražského filosofického kroužku, Husserlovou návštěvou Prahy v roce 1935 a okolnostmi úvah o jeho případné emigraci do Československa. Za mimořádně cennou a pro českého čtenáře objevnou pokládám druhou část monografie s názvem Husserlovy dopisy Patočkovi. Poprvé je zde v českém překladu předložen soubor dopisů, které Husserl a jeho paní adresovali Janu Patočkovi od 12. května 1933 do 29. ledna 1937. Ukazují na blízký vztah, který si Husserl postupně k Patočkovi vytvořil, a na jeho hluboký zájem o Patočkovu filosofickou práci. Je zajímavé sledovat, jak se Husserl poměrně rychle s Patočkou lidsky sblížil, až se mezi nimi vytvořilo skutečné přátelství.

Ivan Blecha naplnil svůj cíl: zjistil, co Husserl o české filosofii vlastně věděl, co sám z toho mohl pro sebe pokládat za inspirativní a s kterými českými filosofy se osobně setkal. Mezi jmény českých filosofů, která jsou v Husserlově díle a korespondenci zmíněna, jsou většinou jména adresátů jeho dopisů (Patočka, Rádl, Kozák), skutečnou duchovní inspiraci představují pouze Masaryk a Bolzano. Blecha podrobně a přesvědčivě ukazuje, jak Masaryk působil na Husserlovu odbornou orientaci, religiózní přesvědčení a mravní étos, a také v čem spočívá Bolzanův vliv na vznik fenomenologie. Největší pozornost je však v Blechově monografii přirozeně věnována vztahu Husserl